

KIBRIS TÜRKLERİ*

Charles Fraser BECKINGHAM**

Geliş Tarihi: 12.04.2019
Kabul Tarihi: 15.05.2019

Siyasî nedenlerden dolayı Kıbrıs'ta Türklerin mevcut olduğu bilinmeye başlamasına rağmen, bu cemaat (community) üzerine çok az çalışılma yapılmıştır. Eski ve Ortaçağ Kıbrıs'ı üzerine çok ayrıntılı çalışmalar yapılmış iken, adanın Türk yönetimi altındaki tarihi ile buraya yerleştirilen Türklerin tarihi epeyce ihmal edilmiştir. Bu tebliğ için gerekli malzeme, çoğunlukla 1954 yılında Kıbrıs'ta toplanmıştır. Bu malzemeye dayanan sonuçlar kesin değildir. Tek başına bir değer ifade eden henüz kaydedilmemiş çok delil halâ vardır.

Kıbrıs'ın nüfusu yaklaşık iki yüz yıldır çoğalmaktadır ve şimdi (1954 yılında) 527.000 olarak tahmin edilmektedir. Bu toplam nüfusun beşte dördü, ana dil olarak, Rumca konuşurlar, inanç bakımından Ortodoks Kilisesine mahkûm değillerse de, terbiye bakımından ona bağlıdırlar ve kendilerini Rum olarak nitelerler. Bunların dışında kalanların çoğu, Müslüman gibi eğitilmişlerdir, her zaman olmasa bile sık olarak Türkçe konuşurlar ve Ortodoksların kendilerini Rum olarak nitelediği gibi, bunlar da kendilerini daha çok Türk olarak nitelerler. Ayrıca, Maruniler ve Ermeniler gibi küçük gruplar da vardır. İki aslı cemaat, tüm adaya dağılmış olması sebebiyle, Kıbrıs, en dolu manasıyla, çoğulcu bir toplumdur. Her iki toplum da kendi bölgelerinin merkezleri olan altı kasabanın her birinde temsil edilmektedirler ve bu cemaatler tarafından meskun özel müstakil köyler veya oransal (nüfus bakımından) farklılıklarına rağmen, karma köyler her yerde bulunabilir. Aşağıdaki çizelge bu kasabaların her birinde bulunan Rum ve Türklerin sayılarını göstermektedir. Rakamlar, son nüfus sayımı olan 1946 Nüfus Sayımı'ndan alınmıştır ve rakamlar elliye yuvarlanmıştır. Baf Limanı ile İhtima (Ktima) bir kasaba olarak yazılmıştır.

* C.F. Beckingham, 'The Turks of Cyprus', *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 87/2, 1957, s. 165-174'dan Mehmet Akif Erdoğan tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

** İngiliz bilim adamı (1914-1998).

Kasabalar	Türkler	Rumlar
Mağusa	2.500	13.100
Girne	550	2.200
Larnaka	2.900	10.700
Leymesun	3.400	18.950
Lefkoşa	10.400	20.300
Baf	2.150	3.600

Aşağıdaki çizelge, Türk ve Rumların ve altı idari bölgedeki karma köylerin dağılımını göstermektedir. Neredeyse tamamı Rumca konuşan ve sadece üç veya dört köyde bulunan Maruniler, Rumlardan ayırt edilememektedir. Ermeniler, köylerde temsil edilmemektedir. Hemen hemen tamamı başka bir cemaat tarafından iskân edilmiş köylerde yaşayan çok az sayıdaki Türk ve Rum dikkate alınmamıştır.

Bölge	Türk köyleri	Rum köyleri	Karma köyler	Toplam
Mağusa	24	47	26	97
Girne	8	29	10	47
Larnaka	8	28	23	59
Leymesun	7	87	19	113
Lefkoşa	27	105	45	177
Baf	38	73	23	134
Toplam	112	369	146	627

Ekteki harita, kasabaları, kaza sınırlarını, nüfusu 1.000'in üzerinde olan Türk köylerini ile nüfusu 300 ile 1000 arasında olan Türk köylerini göstermektedir. İki cemaatin bu şekilde birbirine karışması, Türkiye'de belli gazeteler tarafından geçen yıllarda desteklemiş olan, Rumlar ile Türkler arasında adanın önerilen paylaşımı (taksim) ile ilgili zorluklardan birisidir.

Kıbrıs'ın hiçbir bölgesinde Türklerin karar verici bir cemaat olarak, çoğunlukta oldukları bir bölgenin olmadığı açıktır. Bu dağılım şekli, dini cemaatler veya milletlerin bir çok açıdan otonom olduğu Osmanlı Devletinin sosyal yapısının kendisine özgü bir sonucudur. On Dokuzyüzyıla ve bazen Yirminci Yüzyıl'a kadar hüküm süren Osmanlı sistemi idaresi altında, bir kişinin ödediği vergiler ve onun ilişkilerini belirleyen kanunlar, en azından kendi ailesi ve hemşerileri ile olan ilişkilerini belirleyen kanunlar, aslı olarak, kendisinin bağlı olduğu cemaat tarafından belirlenmişti. Devletin geniş toprakları üzerinde, farklı

cemaatler, bir mozaik parçaları gibi, aşırı zor milli temeller üzerinde otonom bölgelerin yaratılması sağlayan mozaik parçaları gibi dağıtıldı. Bu, 1918'de bağımsız bir Ermenistan'ın kurulmasının engellerinden biriydi. Bundan dolayı, Anadolu'da Ermenilerin, savunulabilecek ve ekonomik olarak yaşayabilecek canlı bir devleti oluşturacak çoğunlukta olduğu bir yer bulmak mümkün değildi. Bu açıdan, Kıbrıs, Osmanlı zamanından kalma Lozan Anlaşması'nı takiben Yunanistan ile yapılan nüfus mübadelesinden sonra ve Batı Anadolu'da neredeyse tamamen ortadan kaybolmuş olan radikal ve dini örnekleri korumuştur.

Kıbrıs'ta, sadece köy isimlerinden, Türkleri Rum köylerinden ayırt etmek pek de mümkün değildir. Bir çok Türk köyü, bazen Türkçe sesbiliminin gereksinimine uyarak biraz değişmesine rağmen, köke-ni Rumca olan isimler ile bilinir. Örneğin, Psilatos (Mağusa'nın), İpsillat olmuştur; Temblos (Girne'nin), Temroz ve Lapithos (Girne'nin), Lapta olmuştur. Türkler, Kio'yu (Bafın), İstingio (Rumca: 's ten Kio, Kio'da anlamında), şehirde anlamındaki ('s ten polin)den İstanbul ve Kos'ta anlamındaki Rumca (s'ten kö)'den Oniki Adalar'daki Kos'un Türkçe ismi olan 'İstanköy' örneklerindeki benzerlik gibi. Türkler sadece Rumca özel isimleri kullanmamışlar, aynı zamanda Rumca kelimeleri de köy ismi olarak kullanmışlardır. Avgolida (Mağusa'nın) (su kanalları anlamında), İlya (Lefkoşa'nın) (zeytin ağacı anlamında), Gopez (Mağusa'nın) (zahire saklamaya yarayan yer altına konulan büyük küp anlamında), Kokkina (Lefkoşa'nın) (kızıl anlamında), Livadya (Mağusa'nın) (çayırklar anlamında), Mandıra (Bafın) (ağüller, mandıra anlamında), Polamidiya (Limasol'un) (muşmula anlamında), Prastiyo (Bafın) (mülki malikane anlamında), Heravunos (Lefkoşa'nın) (çıplak dağ anlamında), Armenehori (Limasol'un) (Ermeni köyü anlamında); Kıbrıs Ermenileri şimdilerde şehirli bir cemaat olmalarına rağmen, Ortaçağlarda çok geniş bir alana dağıtılmışlardı.

Ya tamamı ya da büyük bir kısmı Hıristiyan azizlerin adını taşıyan Türk köylerinin isimlerini bulmak çok hayret vericidir. Hristiyan bir azizin isminin önüne gelen Ayo ismini taşıyan Türk köyleri: Ayo Epi-faniyos (Lefkoşa'nın), Ayo Eftatiyos(Bafın), Ayo Yakavos (Mağusa'nın), Ayo Yoannis (Lefkoşa ve Bafın), Ayo Isidoros (Bafın), Ayo Hariton (Mağusa'nın), Ayo Nikola (Bafın), Ayo Simon (Mağusa'nın), Ayo Suzemonos (Lefkoşa'nın), Ayo Teodoros (Lefkoşa'nın), Ayo Tomas (Limasol'un), Ayo Georgiyos (Bafın) gibi. Asomatos (Limasol'un), 'manevi anlamına gelir ve 'melek' için sıkça kullanılmıştır. Çoğul olarak bu kilise için yapılan bir ithaftır. Eliyofotis (Lefkoşa'nın), Almanya'dan

geldiği farz edilen beş melekten oluşan topluluğun ismidir, ama belki de bir Müslüman köyü için kullanılmış en çok şaşırtıcı isimlerden biri Baf'ın Stavrokonno'dur. Stavrokonno'nun ilk hecesi, açıkça Stavros'dur (Istavroz/haç anlamında). Yazar Simos Menardos (1905, s. 360), ismin ikinci hecesinin, konnos (damların tamirinde kullanılan bir çeşit çamur, kil) olduğunu söyler. Bununla beraber, bu isimlerin hiçbiri, Girit'te Robert Pashley'in kaydettiği gibi, Aya Katerina Camisi) kadar çok tuhaf değildir.

Kıbrıs'ta Türkçe isimler taşıyan Türk köyleri dört kategoriye bölünebilir. İlki sadece Türkçe isimlere sahip olan köyleri kapsar, bunlar sayıca çok değildir ve muhtemelen Kıbrıs'ın 1570-1571'de fethinden sonra Türkler tarafından kurulmuş bazı yerleşim birimlerini veya en azından terkedilmiş yerlere Türklerin yeniden yerleşmesiyle kurulmuş köyleri içerir. Bunlar içinde en iyi bilineni, Kaymaklı'dır (kaymak yeri). Lefkoşa'ya süt sağlayan merkezler olan iki köy, Büyük ve Küçük Kaymaklı köyleridir. Beyköy ve Çerkez (Limasol'un), muhtemelen geniş Türk malları veya çiftlikler üzerinde gelişmiş, göreceli olarak yaklaşık 50 ile 100 sakini olan mezraalardır. Karakumi, Girne ile Kazafani arasındaki bir çiftliğin ismidir. Menardos'a göre (1905, s. 416), bu isim, Orta Asya'daki çöl ismi olan Türkçe kara kum'dur. Menardos, 1901 Nüfus Sayımı'nda kullanıldığı gibi, Karakömi yazımını, önemsiz bozuk imla ile yazıldığını kabul eder. Karakömi, Türkçe bir sıfatla, Rumca bir ismin birleşimiyle, Karaköy anlamına gelir. Kömürcü (Girne'nin), 'kömür yakan' anlamında Türkçe bir kelimedir. Kızılbaş (Lefkoşa'nın), sözlük anlamıyla 'kızıl baş' anlamında, Anadolu'da seçici ve heretik bir mezhebe verilen bir isimdir ve ayrıca aşağılama terimi olarak da kullanılmıştır. Softades (Larnaka'nın), ilahiyat öğrencisi anlamındaki Türkçe bir kelimenin Rumca çoğuludur. Menardos (1905, s. 407) komşu çiftlikte okul olduğunu belirtir. Mamundali (Baf'ın), (1905, s. 407) muhtemelen eski yerel eşraftan birinin ismi olan Mahmud Ali'nin bozuk şekli olduğu, aynı yazar tarafından iddia edilir. Mağusa'nın Surduşında inşa edilmiş dış mahallesi olan Varoşa, sakinlerinin çoğu Rum olmasına rağmen, ismi Türkçe olan tuhaf bir yer ismidir. Bunun izahı, tarih ile ilgilidir. 1571'de Türkler Mağusa'yı ele geçirdikten sonra, Hıristiyanların Suriçi'nde geceleyin kalmalarına izin vermemişlerdir. Rumlar, kale hendeğinin ötesinde uzanan bu dış mahallede, Türkçe'de varoş, yaşamaya zorlanmışlardır. Lefkoşa ile Girne arasında, haritalarda genellikle Gönyeli (Lefkoşa'nın) olarak geçen yaklaşık 800 haneli katıksız Türk köyü bulunur. Göneli ve Gönyeli şekilleri de mevcuttur ve ben, Kıbrıs Türklerinin çoğu kez Güneli olarak telaffuz

ettiklerini işittim. Bulmaca gibi bir isimdir. Menardos (1905, s. 416), bu kelimenin anlamının, sadece Baf bölgesindeki köy 'Kio'dan gelen adam' veya Anadolu'daki 'Konya'dan gelen adam' olduğunu iddia eder. Bu görüşler makul değildir. Zira yukarıda gördüğümüz gibi, Kio'nun Türkçe ismi İstinco'dur ve Kio'lu Adam'a İstincolu denilmeliydi. 'Konyalı adama' da 'Konyalı' denilmeliydi. 'k'nin 'g'ye değişmesi bir sorun oluşturmaz, Kıbrıs Türk lehçesinde 'k' normal şekilde seslendirilir, bir sesli harften sonra 'g' istisna olarak telaffuz edilir ve aynısı, Konya'nın yerel lehçesinin de bir gerçeğidir. Ama sert seslilerden yumuşak sesliye geçiş izah gerektirir. Bana, bu ismin, köyü kuran Türk göçmenler tarafından Anadolu'dan Kıbrıs'a getirildiği yerel olarak ifade edildi. Bu, mümkündür. Dünyanın birçok yerinde yeterince yaygın bir örnektir. Ortaçağ Avrupasında ve halihazırda Amerika'da ve Avusturya-Asyası'nda olduğu gibi, göçmenler eski vatanlarının ismini yeni yerleşim yerine isim olarak verebilirler, ama biz Kıbrıs'taki bir Türk köyüne bunun uygulandığını ispat edemiyoruz. Aksine, çoğu köylerde bunun böyle olmadığını ispatlayabiliriz. Gerçekten, göçmenlerin bazıları Yürük'tü, yani köyü olmayan göçebelere. Onlarla gelen bir isim. Bu ilk kategori, küçük bir kategoridir. On altıncı yüzyılın sonunda ve on yedinci yüzyılda adaya gelen Türk göçmenlerin genellikle yeni köyler kurmadıkları ama eski göçmenlerce bilinen ve genellikle Rumca isimler taşıyan mevcut yerleşim birimlerini yeniden işgal ettikleri veya nöbeti devraldıkları sonucunu çıkarmak mantıklıdır.

Türkçe yer isimleri ile ilgili ikinci kategoriye, aynı yer ismi için kullanılan eski isimlerin tercümeleri olan isimler oluşturur. Larnaka'nın Türkçesi Tuzla'dır (memleha anlamında) ki, Ortaçağ Les Salines, Rumca halikai sözcükleri, Tuzla'ya tercüme edilmiştir. Helen Dünyasında çok yaygın bir isim olan Perivolya (Mağusa'nın), tamı tamına 'Bahçeler' kelimesi ile tercüme edilmiştir. Dyo Potami (Lefkoşa'nın) (duo potamoi) de İki Dere olarak tercüme edilmiştir. Şimdi Lefke körfezinde küçük bir liman adı olan Karavostasi'ya (Lefkoşa'nın), Türkler 'Gemikonağı' ismini vermişlerdir. Rumca 'karabi veya karabos'dan Türkçe'ye 'gemi' olarak tercüme edilmiştir.

Üçüncü bir grup, açıkçası Türkçe olan yer isimleridir. Bu isimler, İngilizce Wiper ve Hellfire Pass isimleri örneği gibi epeyce azdır. Bazen özgün isim Türkçe türevinin yanısıra kullanımda kalmış, bazen kalmamıştır. Kıbrıs'ta en doğudaki Türk köyüne resmi olarak Türkler tarafından Kaleburnu (Mağusa'nın) denilmektedir. Ama bu, çok fazla kullanılan Galinoporni kelimesinden bir uyarlamadır. Gaziveran'ın (Lefkoşa'nın) Rumca ismi yok olmuştur. Tamamıyla bir Türk köyüdür

ama bu ismin, İslam'ın lideri anlamındaki Arapça veya Türkçe 'gazi' kelimesiyle bağlantısı yoktur. Ortaçağ belgelerinde burası Casivera veya Casavera olarak çağrılmıştır ama bu da bir çeşit 'saz veya kamyş' anlamına gelen Rumca kazabi kelimesiyle bağlantılı bir isimden uyarlamadır (Menardos 1905, s.418). Agirda (Girne'nin), Rumların en eski Rumca şeklinin Türkçe uyarlamasından uyarladıkları bir isime bir örnektir. Rumların, Türkçe uyarlamasından uyarladıkları bir isme bir örnektir. Menardos'un gösterdiği gibi, bu kelime, Kridya (Mağusa'nın) ve Krito Marotto'nun (Bafın) elemanları ile aynı kökten olan Agridi idi. Türkler bunu, 'Ağır Dağ' anlamındaki Ağırdağ'a değiştirdiler. Hem Türklerin hem de Rumların kullandığı modern şekli bu kelimedendir. Krito Marotto'yu, Türkler, 'Girit Marut'a değiştirdiler. İlk kelime, Türklerin, Girit adası için kullandığı Türkçe isimdir. Susuz ismi, ihtimal dışı ama Rumca Soskiyu olabilir. Androliku'nun son hecesi 'ku' Türkçe 'köy' kelimesine benzetildi. Menardos, Karamullides'in (Bafın), Türkçe kara mulla'nın. Rumca çoğulu olduğunu görüşündedir (Menardos 1905, s. 416). Bununla birlikte bu köy, Türk fethinden çok önce yazılan Makhairas tarafından belirtilmiştir (1932, c. 1, s. 63). Makhairas, burayı Kalamulli olarak zikreder ve Relatione del Regno di Cipro olarak bilinen on altıncı yüzyılın ilk yarısına ait önemli belgelerde Calamulli olarak belirtilmiştir (Mas Latrie 1852-61, c. 3, s. 511). Dawkins'in, Makharias'daki pasajla ilgili olarak koyduğu notta hatırlattığı gibi, Menardos'un yaptığı izah, popüler etimolojiden dolayı yapılan bir değiştirmenin en iyi uygulamasıdır. Kısmi ses benzerliğinin, Türkçe alternatif bir ismin seçimini belirlemeye yardım ettiği çok az örnek vardır. Türkler, Aşa'ya (Mağusa'nın), Paşaköy derler. Petradou Diyenis (Lefkoşa'nın) (Diyenis taşı), Türkçe'de Yeniceköy olmuştur. Diyenis, EOKA liderinin takma isim olarak kullandığı bir folklor kahramanıdır. Bu isim gâh, Yeniçeriköy olmuştur.

Dördüncü ve diğerlerinden daha büyük kategoriyi, ne ses ne de anlam bakımından Rumca isimlerle ile bağlantısı olmayan Türkçe yer isimleri oluşturur. Dromolohiya (Limasol), acayip bir örnektir. Özgün kelime, 'broma' (pis koku) ve 'lakkos'tan (çukur), Vromolaksiya (pis kokan çukur) anlamındadır. Rumlar bu nahoş manayı gözden saklamak için ilk harfi değiştirdiler ve Türkler daha da ileri gittiler, buraya Mor Menekşe ismini verdiler. Tamamen Rum köyü olan Athieno (Lefkoşa'nın), Türkçe'de Kiracıköy (katırcıların köyü) olarak bilinir. Bu köyün son zamanlara kadar katırcı taşımacılığın merkezi olarak önem kazanması, böyle bir köye Türkçe bu ismin niçin verildiğini açıklar. Aya Andronikos (Mağusa'nın), şimdi Topçuköy'dür. Aya Epik-

titos (Girne'nin), şimdi Çatalköy'dür; belki de bu yolda çatal olmasından dolayıdır: Bu isim bazen Sandalköy olarak bozulmuştur. Kalohoriyo (Lefkoşa'nın), şimdi Çamlıköy denilir. Kithrea (Lefkoşa'nın), su değirmenlerini anırttığı için 'Değirmenlik' adı verilmiştir. Burada 1220'de Latin başpiskoposluğuna bahşedilmiş su değirmenleri vardı. Nisu (Lefkoşa'nın), Dizdarköy'dür (Polis köyü anlamında). Türklerin Osmanlı idaresinde tek başlarına oturdukları Mağusa Suriçi, bazen Maraş olarak bilinir. Klepini, Arapköy'dür ki bu köyün Kıbrıs'a yapılan ilk Arap istilalarıyla hiç bir alakası yoktur. Ne Türkçe'deki Arap ne de Rumca'daki 'Negro' kullanımıyla bir bağlantısı yoktur. Bu isim şuradan geliyor: bir zamanlar Klepini (Girne'nin), Marunî köyü idi. Suriye'den gelen Arapça konuşan göçmenler tarafından iskân edildi. Dandini'nin Marunî köyleri listesinde Cleipirio olarak geçer (1656, s. 23). Kiepert'in haritasında bazen bu isim Harupköy (keçiboynuzu köyü) olarak bozulmuştur. Tamamen bir Türk köyü olan Mari (Lefkoşa'nın), 'Tatlısu'dur. Neohoriyo (Lefkoşa'nın), Minareliköy'dür (minaresi olan köy anlamında) ve Leonarisso'ya (Mağusa'nın) bazen 'Ziamet' denilmiştir. Bu kelime Osmanlılar zamanındaki büyük tumarlar ile ilgilidir.

Dikkatsiz bir gözlemciye göre, Rum ve Türk köyleri ile köylüleri, görünüş olarak birbirinden çok az farklılık gösterir, Ortodoks Kilisesi ile cami arasındaki farklılık hariç tutulursa. En yaygın minare tipi, ince yuvarlak bir kule şeklinde olan, bir koni şeklinde uzayan ve bir yuvarlak bir şerefe bulunan, genellikle Türkiye'nin güneyinde görünen minareler gibidir. Tatil günlerinde ve kandillerde genellikle Türk bayrağı asılır. Minareler, İngiltere'deki kilise kulelerinin ucu gibidir ve bir Türk cemaatinin varlığını seyyaha ilan eder, Müslüman köylüler için, bir gurur kaynağıdır. Bununla beraber, bunları inşa etmek masraflıdır. Hafif metalden prefabrik minarelerin kullanımı için bazı görüşler ileri sürülmüştür. Ama şimdilik birçok köy caminin bir minaresi bile yoktur. Bir uzlaşma olarak, bazen ezan okumak için yapılan şerefe ulaşan bir merdiveni vardır. En azından bir cami, adadaki en büyük Türk köyü olan Galatya'daki camide, Ortodoks mimarisinin etkisi bellidir. Ama birçok köy camileri, küçük ve basit binalardır. Çok temiz muhafaza edilmişlerdir. Mekke'deki Kâbe'nin taş basması gravürleriyle (litograf) dekore edilmesinin yanı sıra, zayıfça tefriş edilmişlerdir. Çok gösterişli olanlarda, kadınlar haremi vardır. Bilindiği gibi, Kıbrıs'taki birkaç büyük şehir camisi, Latin katedrali olarak inşa edilmiş ve Osmanlı fethinden sonra Müslümanların kullanımına (camiye) dönüştürülmüştür. Lefkoşa ve Mağusa'daki büyük camiler, hem

Aya Sofya camileri hem de Ihtima ve Larnaka'daki büyük camiler bu kategoriye girer.

Rumları, Türk köylerinde ayırt edecek çok az farklılık vardır: Halkın giyimi hemen hemen aynıdır. Fes ve kadın peçesi neredeyse kaybolmuştur. Ne bu iki cemaat birbirinden farklı işlerle uğraşır. Çok az Kıbrıs Türkü, İslam'ın şarap içme yasağına sıkıca uyar ve bunların çoğu da bağıcılıkla yaşamlarını sürdürdüler. Şüphesiz, domuz eti, bir Müslüman için murdar bir ettir. Kıbrıs'ta bir halk inancı vardır ki, domuz eti yemek, cüzzam hastalığına neden olur. Ama domuz besleyen Türk çiftçiler vardır. Belki de Türklerin iştirak etmediği sadece Rumların yaptığı tek ticaret, ikon yapma ve ikon boyama ticaretidir.

Kıbrıs'ta dini ve dilsel ayırım, birbirine oldukça uyumlu değildir. Birçok Türk alışkanlık olarak Türkçe konuşurken, normal dilin Rumca olduğu Müslüman köylerinde konuşulan 'Türkçe' vardır. Lapithiyu (Bafın), Platanissu (Mağusa'nın), Ayo Simon (Mağusa'nın) ve Galinoporni (Mağusa'nın) bu tür yerlerdendir. Bu gerçek henüz yeterli şekilde incelenmemiştir. Milli duyguların artmasıyla ve eğitimin yayılmasıyla bu fenomen hem daha nadirdir hem de keşfedilmesi daha zordur. Bir Müslüman köyünde okul öğretmenini Türk'tür ve çocuklara Türkçe'yi öğretecektir. Bunlar kendilerini hâlihazırda Türk olarak düşüneceklerdir. Eskiden öğrendikleri dil olduğu için sadece ulusal gurur meselesi yaparak, Rumca'ya tercihen, bir ziyaretçi ile konuşurken, Türkçeyi kullanacaklardır. Diğer taraftan, anadili Türkçe olan birçok Türk, Rumca öğrenir, çünkü Rumca'yı doğru yazanlara çok az rastlanmasının yanı sıra, Rumca'yı çoğunluğun dilini anlamak adına yararlı görürler. Bir köyde kısa bir süre geçiren bir seyyah için, köy halkının kendi dillerinde konuştuğunu işitmesi, bazen hiç olası değildir. Tamamıyla Türk olan küçük bir Türk köyünde bunun ilk kez farkına vardım, burada Türkçe'den başka dil konuşulmuyordu. Okulda, 'Türkçe konuşalım' yazılı bir okuma notu gördüm.

Bu Rumca konuşan Müslümanların, inançlarını kaybetmemiş ama Rumca'nın ticarî faydasından ve daha büyük esnekliğinden dolayı dilini terk etmiş olan Türkçe konuşan göçmenlerin neslinden geldikleri ileri sürülmüştür. Bu köylerin adanın ücra kısımlarında, batı kısmındaki dağlık alanda ve sakinlerinin çoğunun fakir çiftçiler ile ticari ilişkilerin sınırlı olduğu Karpas yarımadasında yer alması itiraza neden olabilir. Ayrıca, Rumca bu köylerde yavaş yavaş Türkçe'nin yerine geçtiyse, bunun, izole yerlerde olduğu umulabilir. Karpaz'da olduğu gibi, çok sayıda Türk yerleşimlerinin olmasından daha ziyade, Rum

köyleriyle çevrilmiş tek bir Türk köyünün olduğu izole yerlerde bu durumun olması beklenebilir. Komşu Korovya köyü (Mağusa'nın) Türkçe konuşurken, Ayo Simon (Mağusa'nın), Ayo Andronikos (Mağusa'nın) ve Galinoporni (Mağusa'nın) köyleri, tümü Rumca konuşurlar.

Bu halkın, 1571 sonrasında dinlerini değiştirmiş ama dillerini muhafaza etmiş, İslam'ı benimsemiş Kıbrıslıların soyundan gelmesi çok muhtemeldir. Bu, Menardos'un görüşüdür ve Girit'e özgü örnek durumlar ile desteklenmiştir. Çoğu Giritlinin İslamiyet'i benimsediği ma-lumdur. Rumca'nın Girit köylerinde her cemaatin konuştuğu hemen hemen tek dil olduğuna dair bol kanıt vardır. Pashley (1837, c. 1, s. 8) 'Girit'in tüm kırsal nüfusu sadece Rumca anladığını, hatta onların aslında Rumca anadil olmasına rağmen belli kasabalarda yaşayan ağaların Türkçe bildiklerini' tespit etmiştir.

Şüphesiz, bu, Kıbrıs'taki Türk ve Rumların karşılıklı etkileşimiyle ilgili sorudan farklı bir sorudur. Atina'nın standart konuşma dilinden önemli oranda farklı kendine özgü bir lehçe olan Kıbrıs Rumcasının aksine, Kıbrıs Türkçesi, Türkiye Cumhuriyetinde konuşulan Türkçe'ye çok benzerdir. Rumca ve belirli Rumca kelimeler, Kıbrıs Türkçesini doğal olarak etkilemiştir. Kıbrıs Türkçesinde belli Rumca deyimler genellikle işitilmektedir. Ayrıca, zorunlu bir kelime olarak endaksi (Rumca: en taxei/ tamam), pandolopio (Rumca: pantopöleion/ bakkaliye), paraponon (şikâyet); prostimon (güzel, zarif); vuno (Rumca: bounon/ dağ), damalis (düve); ladi (yağ); zahari (şeker); epano (yukarıda); fhere (getirmek)ve hatta enas (bir), ve ge (Rumca: kai/ve).

Endaksi hariç, bu ve buna benzer ödünç alınan Rumca kelimeler, eğitilmiş Türklerin konuşmalarında yaygın değildir. Türkçe'nin Kıbrıs Rumcası üzerindeki etkisi, hem adada Rumca konuşanların sayıca fazla olmasından hem de çok büyük edebi prestijinden ve Osmanlı döneminin sonuna kadar süren kesin ticari hayatta Rumların egemenliğinden dolayı az olmuştur. Tzami (Türkçe: cami) gibi belli kelimeler dışında, Rumca'nın Türkçe'den ödünç aldığı, mpogia (Türkçe: boya); ntari (Türkçe: darı), tarafi (Türkçe: taraf) gibi çok az özellikli ödünç kelime vardır:

Rumca konuşan Kıbrıslı Müslümanların soyu hakkında yukarıda ileri sürülen tekliflere rağmen, bu cemaatin genel inancı, din değiştirme nadir idi ve bugün adadaki Türklerin çok büyük çoğunluğu, Osmanlı fethinden hemen sonrasında veya fetihden sonraki son elli yıl içinde Kıbrıs'a gelen Anadolu'lu göçmenlerin soyundan geldiği şeklindedir. Şüphesiz ki bu göç bu zamanda olan uluslararası göçler

gibi değildi. Fermanlar yayınlandı. Bu fermanın suretleri son yıllarda Türkiye’de yayımlanmıştır.

Bu fermanla belirli eyaletler, Kıbrıs’ı yerleşmek üzere belli bir miktardaki göçmeni gönderecekti. Göçmenler, sadece Müslümanlar ile sınırlı değildi. Büyük mimar Sinan’ın gayrimüslim akrabalarının bu göçten muaf olduğuna dair bir ferman mevcuttur. (Hill 1940-52, c. 4, s. 8-9). Ayrıca, Safed’den Yahudi ailelerinin Kıbrıs’a gönderilmesine dair emirler de vardır (Lewis 1952, s. 28-34). Osmanlı fethi öncesinde, adada Müslüman nüfusun yerleşmemiş olduğunu söylemek gereksizdir. Ama bazı Türk kökenli esirlerin soyları var olmuştur. Yaklaşık 1400 yılında, Kıbrıs gemileri Asya ve Mısır kıyılarına sıkça akınlar yaptılar ve mahkûmları alıp götürdüler. Bunların bazıları Hıristiyanlığı kabul etti veya vaftizi kabule zorlandılar ve ayrıca adada çok sayıda vaftiz edilmemiş köle de vardı (Hill 1940-52, c. 2, s.469). 1425’te istilacı Memlük ordusu, Müslüman kölelerin yardımıyla, Limasol kalesini eline geçirdi (Hill, aynı eser, s. 473). Hatta bu köleler, önemli Müslüman zaferlerinden sonra veya Venedikli iyi komutanların yaptığı gibi, kurtuluş parası ödedikleri zaman, vaftiz edilmiş olan köleler Kıbrıs’ı terk ettiler. Makhairas (1932, c. 1, s. 657), 1426’da Hrokitiya büyük zaferden sonra Memlük ordusunun Lefkoşa’ya yaklaştıkları zaman bu vaftiz edilmiş kölelere Lefkoşa’yı terk etme izninin verilmemesini delilik olarak görmüş ve kınamıştır. En azından Türk, Arap ve Mısır kökenli sözde Hristiyan olan bazı Kıbrıslılar, burada kalmış olmalıdır.

On altıncı yüzyılın sonunda ve on yedinci yüzyılın başında adaya gelen göçmenler, Anadolu’nun belli başlı güney eyaletlerinden gelmişlerdir. Kıbrıs geleneğinde, bazı köylerde, ilk Türk yerleşimcileri kendi evlerinde hala hatırlanır. Bu tür bir anane ‘dedemin dedesi dedi ki’ şeklindeki tekrar edici bir formülle cümleye başlar. Kıbrıslı bir Türk polis, bana, adanın güney batısındaki bazı köylerin, hayvan çalma amacıyla İyonya kıyılarından gelen yerleşimciler tarafından şenlendirildiğini ifade etti. Kıbrıs’taki en büyük Türk köyü olan Galatya (Mağusa’nın) sakinleri, atalarının Konya’dan geldiğine inanırlar. Köfinye’dekiler ve etrafındakiler, Antalya’yı öz vatanları olarak sayarlar. Ovgoros’da (Mağusa’nın), yerleşimcilerin Maraş ve İzmir’den geldikleri bana ifade edildi. Bir hikayeye göre, Malya (Limasol’un) Türkleri, kısmen Yeniçerilerin neslinden gelmektedirler.

Osmanlı fethi sırasında Kıbrıs’ın büyük bir kısmı, Venedik devletinin mülkü idi. Venedik Cumhuriyeti, Kıbrıs Krallığına ait eski kraliyet mülkleri, son kraliçe Katerina Kornaro 1489’da, Venedik lehine fera-

gat edince, eline geçirdi. Diğer mülkler, Latin Kilisesi ile Hospital Şövalyelerine aitti. Eskiden Templarlar'a ait mülklerin çoğunu, Templar Şövalyeleri on dördüncü yüzyılın sonlarında ortadan kaldırıncaya, Hospital Şövalyeleri ele geçirdiler. Venedik idaresi altında, Kraliyet mülkleri epeyce azaltıldı. Hükümet zaman içinde bu mülkleri para kazanmak için özel yurttaşlara sattı (Sanudo 1879-1903, c. 38, col. 380; c. 48, col: 102 ve vd). Latin sahiplerin eski mülkleri bugünkü çoğu Türk köyleri olması, şaşırtıcı değildir ve önemlidir. Bu Latin emlaki doğal olarak Türklerin eline geçti. Armenehori (Limasol'un), Finikas (Bafın) ve Temblos (Girne'nin), Temple Şövalyelerinden Hospital Şövalyelerinin eline geçmiş askeri merkezlerdi. Pano ve Kato Arodes (Bafın) isimleri, Hospitaller'den sonra verildi. Bunlar, Kıbrıs'ta, Rodos'un ele geçirmelerinden sonra Arodites olarak bilinirler. Akursos (Bafın) ve Mora (Lefkoşa'nın) bunların mülkleri arasında yer alır. Yazılı bir delil olmamasına rağmen, Angolemi'nin (Lefkoşa'nın) Angoulême'den sonra bu ismi aldığı düşünülmüştür. Menardos (1905, s. 403) bu ismi, Antakya patriği ve çok uzak bir mülk olmayan Lagudera'nın lordu Pierre d'Angoulême ile ilişkilendirir. Comte de Mas Latrie tarafından basılan ve onun tarafından, Kıbrıs'taki Venedik idaresinin ilk yıllarına tarihlenen *Relatione del Regno di Cipro* başlıklı önemli bir belge vardır. Bununla birlikte, Sir George Hill, bu belgenin 1510-1521 yılları arasında derlenmiş olduğunu ispatlamıştır (1940-52, c. 3, s. 765). Bu belge, Venedik'in kraliyet mülkleri (baliazzi ve casali) ile yetki alanlarıyla ilgili bir listeyi içermektedir. Bu listede, şimdi tamamen veya ekseriyet olarak Türk sayılan köyler arasında, Alektora (Limasol'un), Aya Nikolas (Bafın), Galatya (Mağusa'nın), Galinoporni (Mağusa'nın), Gaziveran (Lefkoşa'nın), Kalohoriyo (Larnaka'nın), Kambili (Girne'nin), Kazafani (Girne'nin), Hırsoho (Bafın), Köfinyu (Larnaka'nın), Korovya (Mağusa'nın), Kukla (Bafın), Lapithiyu (Bafın), Lefka (Lefkoşa'nın), Lemba (Bafın), Lurucina (Lefkoşa'nın), Margi (Lefkoşa'nın), Moronero (Bafın), Paramali (Limasol'un), Pergamo (Larnaka'nın), Peristerona (Lefkoşa'nın), Platanissu (Mağusa'nın), Prastiyo (Bafın), Psilato (Mağusa'nın), Sarama (Bafın), Suskiyu (Bafın), Terra (Bafın), Trapeza (Girne'nin), Trimetusa (Bafın), Vroşa (Lefkoşa'nın), ve Yialya (Bafın) vardır. Jean d'Acra sözcüğünden Yenagra'nın türemesi, önemsiz bir halk etimolojisidir. *Relatione*'de Yenegra (Mağusa'nın) olarak açıkça görünmektedir ama burası daha sonra Lefkonuk yetki bölgesi içinde kalan krallık mülkü idi. Apohori (Lefkoşa'nın) ve Meluşa (Larnaka'nın), Trablusşam Kontluğunun mülkleri arasında listelenmiştir. Ağırda, önceden, Hirokitya'daki Kıbrıs ordusunun askeri generallerinden biri

olan Jean de Verni'ye aitti (Mas Latrie, 1852-61, c. 3, s. 673). Alamino (Larnaka'nın), bir zamanlar, Yafa Kontları olan büyük Ibelin ailesinin mülkü idi. İlya, II. Peter tarafından meşhur Belfarage'ye bahşedilmiş bir tımardı (Hill, 1940-52, c. 2, s. 420). Episkopi, Hospitaller'in mülktü idi ve bir kısmı, Venedikli Cornaro Ailesinin bir koluna aitti. Son Kıbrıs kraliçesi aynı ailenin başka bir koluna aitti. Klavdiya, Urfa Kontlarının mülkü idi. Potamy'a da (Lefkoşa'nın), 1426'da Hirokitya zaferinden sonra Memlûklerce yakılmış olan kraliyete ait bir kale vardı. Bundan başka, bu listenin daha ayrıntılı olmadığı, Ortaçağ vesikalarında henüz kimlikleri belirlenmemiş birçok ismin mevcut olduğu vurgulanmalıdır. Bu işgalci yerleşimciler veya en azından bu mülklere sahip olan yerleşimciler, mütecanis bir cemaat oldular. Bu yerleşimciler arasında Osmanlı devletinin sorun yaşadığı Yürükler gibi, veya, Anadolu göçebeleri gibi bazı kişiler mevcut olmasına rağmen, şimdi Kıbrıs Türk köyleri, Yürük yerleşimleri olarak bilinmemektedir. Bu konu üzerine sorguladığım cemaatin en bilgili üyelerinden biri, Yürük kelimesi konusunda bilgisiz olduğunu göstermiştir. Benzer şekilde, İslam'ı kabul eden Kıbrıslılar, tamamen asimile olmuşlardır, ileri sürüldüğü gibi, belki de dil bahsi hariç. Bugün Kıbrıs'taki tüm Müslümanlar, kendilerini Türk hissetmektedirler. Eskiden Kıbrıs'a getirilen Afrikalı köleler de aynı şekilde emilmiştir. 1736'da Kıbrıs'ı ziyaret eden Pococke, Türkleri 'buradaki Hıristiyanların gücünü çok kıskanan, herhangi siyahi bir köleyi veya başka Müslüman köleleri satın alma konusunda onlara eziyet etmezler, Hıristiyanlar sıkça Mısır'dan köle getiriler ve bunları Türklere satarlar' (1743-45, c. 2, s. 233) şeklinde tanımlar. Bu Afrikalıların hepsi sonuçta Müslüman olmuştur, diğer Kıbrıslı Türklerden hem ten rengi hem de fizyonomi olarak farklıdır. Gözlemlediğim kadarıyla, bunlara karşı herhangi ufacık bir irkî önyargı yoktur.

Yabancı bir cemaat olan Linobambakiler, eğer isimlerine layıksalar, Türkler ile Rumlar arasında aynı biçimde karışıp kaybolmuştur. Bu sözde mezhep, vaftiz etme ve çocukların sünnet edilmesi ve her çocuğa her bir din için uygun iki isim verilmesi, Hıristiyan ve Müslümanların uygulamalarını birleştirdiğini iddiasında idi. Hill (1940-52, c.4., s. 305) bunların Latin Hıristiyanların soyundan geldikleri gibi ihtimal dışı bir teoriye taraftardır. Gerçekte, bunların sunduğu bu fenomen, Osmanlı İmparatorluğunun çoğu bölgesinde tek ortaklıktır.

Bu, sadece, hem kiliseye mensup vergi tahsildarlarının dikkatlerinden, hem subayların askere almasından, hem de eski Yunan ve Romanın diğer cemaatlerin tanrılarına gösterdiği ilahi misafirperverliği paylaşan köylülerin asli dini inançlarından kaçma arzusundan dolayı

değildi. Bu, dini coşkudan dolayı olmayan ama milliyetçi duygulardan kaynaklanan şimdilerde hızlıca ortadan kaybolan bir davranıştır. Doğu Akdenizde'ki çoğu halka göre, aynı köyde veya komşu köyde Hıristiyanlık ve İslam'ın uygulandığı yerlerde, bu dinler kendilerini iki karşılıklı özel inanç sistemi olarak sunmadılar. Bunun yerine, uzlaştırıcı tabiatüstü güçlerin iki tarafı olarak sundular. Kıbrıslı Ortodoks, Timbu'da (Lefkoşa'nın) Kırklar Tekkesi'nde (Kırklar, Aya Saranda) dua ettiği zaman Müslüman değildi, ne de Kıbrıslı Müslüman, adanın en doğu burnundaki Aziz Andrew'de (Aya Andreas) veya Stavrovuni'de Kutsal Haç'a yardım için çabaladığı zaman Hıristiyan'dı. Bunlar, bir hastalığın tedavisi veya iyi bir ürün elde etmenin başka yollarını basitçe deniyorlardı. Bu dini iklimde Linobambakileri bir mezhep olarak ciddiyete almak bana çok acele gibi görünüyor. 'keten ipliği' anlamındaki bu isim, önceden yaygın olan ve henüz kaybolmamış olan bir uygulamaya bağımlı olan halklar için hor görücü ve yarı komik bir terimdir.

1710'da Girit'te bulunan La Motraye, Hanya'da birlikte kaldığı bir Türkün hikayesini anlatır. Onun ev sahibi bir Hıristiyan ile evli idi: 'farklı din ve milliyetten olan bu çift, birlikte çok iyi yaşamışlardı. Bu çiftin oğlu Alioğlu, camiye giderken, onun eşi Yunan Kilisesine gidiyordu. Bunlar çocuklarını da Müslüman olarak yetiştirdiler. O zaman bazı şeylerle uğraşırken bazı sorunlar ortaya çıktı. Cumartesi günü Meryem Ana ikonası önünde, et yemekten kaçındılar'.

Yaklaşık yüz yıl sonra Pashley (1837, s. 10), 'Yunan devriminden önce, Hıristiyan arkadaşının çocuğuna vaftiz babası olarak bir Müslüman'ın olmasını olağan bir şey olarak' yazmıştır. Kıbrıs'ta uluslararası evlilikler şimdi oldukça nadirdir, ama daima böyle olmamıştır. Pococke (1743-45, c. 2, s. 233), 'Müslüman erkeklerin Hıristiyan kadınlar ile çok sık evlendiklerini ve eşleriyle birlikte oruç tuttuklarını, bunların çoğunun Hıristiyanlığa karşı olmadıklarını' gözlemlemiştir. Hatta dini olarak her iki cemaat arasındaki engel katı olmamış ne de birbirlerinin muhalifi olmuşlardır.

KAYNAKÇA

- Dandini, Girolama, Missione apostolica al Patriarca, e Maroniti del Monte Libano, Cesena 1656.
- Hill, Sir George F., A History of Cyprus, 4 cilt, Cambridge 1940-52.
- La Motraye, Aubry de, Voyages du Sr. A. De La Motraye, en Europe, Asie& Afrique, 2 cilt, La Haye 1727.
- Lewis, Bernard, Notes and Documents From the Turkish Archives, Kudüs 1952.
- Makhairas, Leontios, Recital concerning the Sweet Land of Cyprus entitled 'Chronicle', ed. by R.M. Dawkins, 2 cilt, Cambridge 1932.
- Mas Latrie, L. De, Histoire de l'Île de Chypre sous le régime des princes de la maison de Lusignan, 3 cilt, Paris 1852-61.
- Menardos, Simos, Toponumikon tes Kuprou, 18, Atina 1905, s. 315-421.
- Pashley, Robert, Travels in Crete, 2 cilt, Cambridge 1837.
- Pococke, Richard, A Description of the East and some other countries, 2 cilt, Londra, 1743-45.
- Sanudo, Marino, Diarii, 59 cilt, Venedik, 1879-1903.